

Соціальна спрямованість та діяльність агрохолдингових компаній в Україні

Урсолова А. В., Рибалко К. Р.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

ursolchik98@gmail.com, rybalko.christina@gmail.com

Ключові слова:

агрохолдингові компанії, агрохолдинг, соціальна сфера, соціальна спрямованість, соціально-економічний розвиток, сільські території, інфраструктура села, соціальний бюджет агрохолдингу.

Стаття присвячена дослідженню соціальної спрямованості агрохолдингових компаній та їхнього впливу на забезпечення належного рівня життя громадян, які мешкають у сільській місцевості. Було викладено проблемні аспекти, які виникають під час здійснення діяльності такими суб'єктами господарювання, та спосіб їхнього відбиття на соціальній сфері життя місцевого населення. Крім того, було схарактеризовано й позитивний вплив агрохолдингів на соціально-економічний розвиток сільських територій.

Social orientation and activity of agricultural holding companies in Ukraine

Ursolova A. V., Rybalko K. R.

Yaroslav Mudryi National Law University,

Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine

ursolchik98@gmail.com, rybalko.christina@gmail.com

Key words:

agricultural holding companies, agroholding, social sphere, social orientation, socio-economic development, rural areas, rural infrastructure, social budget of agroholding.

The article is devoted to the research of social orientation of agricultural holding companies and their impact on ensuring an adequate standard of living for citizens living in rural areas. The basis for the creation and operation of agroholdings in Ukraine is Economic Code of Ukraine of January 16, 2003 and the Law Ukraine On Holding Companies in Ukraine dated March 15, 2006 Accordingly to the specified normative-legal acts of organizational and household structure holding is a combination of a holding (parent) company, which is a public limited company that owns a stake (often, share) other businesses, and at the same time a bundle of packages successful injections into such businesses and corporations (subsidiary) enterprises. Economics Scientists Under Agro Holdings Offer to Consider Companies, who own a controlling interest in shares or interests in the shares of others (subsidiaries) organizations, while gaining the ability to control and manage them activities, or a set of legal entities that are legally related owners to increase the overall financial result, at on the basis of their integration interaction in the field of agricultural production and subordination, which allows management and control from one center, or a kind of socio-economic union agricultural producers for better management agribusinesses that retain legal autonomy and are in a certain business subordination economic dependence on the legal decisions that are made parent company with corporate commercial interests in mind participants of agroholding. If an agricultural holding company has a priority to receive profit, then for society, the inhabitants of the respective rural community, it is essential to ensure the moral and material benefits of each member of this community.

Despite the popularity and prevalence of agricultural holdings, their existence generates a series of socio-economic problems and increases the level of social tension in rural areas. Therefore, their social role can be considered rather unambiguous.

The problematic aspects that arise in carrying out activities by these economic entities and how this is reflected in the social sphere of the life of the local population was highlighted. The main negative consequences of the activities of agricultural holdings in the social context for rural areas is the low employment of rural the population and the absence of tax payments in local budgets. There is also the horror of negative agroholdings, which envisages the development of market-based central land agricultural agriculture and other agricultural agrarian production. It should be noted that this situation, which was previously used, does not yet form its own positions on the feasibility and prospective functioning of agricultural holdings in agricultural production. The creation of agroholdings is dictated by great actions economic factors are not the result of deliberate legislative activity in the field of agricultural land use.

In addition, the positive influence of agricultural holdings on the socio-economic development of rural areas was also characterized. Successful agrarian companies provide work for local residents, pay taxes to local budgets, support and, in some cases, develop, rural infrastructure. The support of rural territories to agricultural holdings is, as a rule, charitable and carried out as a one-time, fragmentary, and systematic. Such measures are carried out at the discretion of agricultural holdings, indicating their non-eligibility. The activities of economic entities in the countryside should be dictated not only by the market and the prospect of profit, but also by the totality of social relations that mediate the development of rural areas and the welfare of their inhabitants.

Постановка проблеми. Характерною ознакою для сучасного стану агропромислового-комплексу (далі – АПК) України є те, що сфера сільськогосподарського виробництва стала «ареною» для бізнес-діяльності великих агропромислових суб'єктів господарювання, основною метою діяльності яких є одержання прибутку та примноження капіталу їхніх засновників. Сучасний агробізнес в Україні характеризується досить активним розвитком ринкових відносин, інтеграційними процесами та посиленням активності інвестиційно-інноваційної діяльності. Крім того трансформаційні процеси кінця 1990-х рр. в АПК стали поштовхом до виникнення нових форм господарювання, великих аграрних формувань – агрохолдингових компаній, що стало принципово новим підходом до організації сільськогосподарського виробництва. При господарюванні агрохолдингів відбувається концентрація земель шляхом витіснення з ринку оренди землі певної кількості аграрних підприємств і фермерів, тобто відбувається певна монополізація, що своєю чергою сприяє загостренню соціально-економічної ситуації на селі.

Якщо для агрохолдингу в пріоритеті стоїть завдання отримати прибуток, то для суспільства, жителів відповідної сільської громади основним є забезпечення моральних і матеріальних благ кожного члена цієї громади. Економічна ефективність діяльності агрохолдингів і досягнення якісного рівня життя громадян, які мешкають

в сільській місцевості знаходяться в протистоянні та у певній мірі залежні один від одного. Тобто як бачимо незважаючи на популярність та розповсюдженість агрохолдингів їх існування породжує низку соціально-економічних проблем та підвищує рівень соціальної напруги в сільських регіонах. Тому їх соціальну роль можна визнати досить неоднозначною.

Основним питанням, яке цікавить вчених, спеціалістів в аграрній сфері та сільську громаду можна без перебільшення назвати: «Яка роль відводиться агрохолдингам у забезпеченні соціального розвитку сільських територій агрохолдингів?». І відповідь на нього повинна звучати приблизно так: «Діяльність агрохолдингів повинна бути орієнтована також на соціальну складову виробництва, на формування економічних передумов розвитку сільського соціуму та на участь в забезпеченні рівня добробуту сільського населення». У зв'язку з цим, виникає об'єктивна необхідність дослідження соціальної спрямованості діяльності агрохолдингів та їх вплив на забезпечення належного рівня життя громадян, які мешкають у сільській місцевості.

Аналіз останніх досліджень. Популярність агрохолдингових компаній зростає з кожним роком, але це у свою чергу це не зменшує кількість та не вирішує проблемних питань, які супроводжують їх діяльність. Тому це все більше привертає увагу науковців, які намагаються обґрунтувати соціальну спрямованість у діяльності агрохолдин-

гів та проаналізувати їх роль у забезпеченні економічної ефективності, зайнятості та рівня життя в сільській місцевості. Отже дослідженням цього питання займалися такі вчені: А. О. Ревуцька, О. О. Олійник, О. М. Могильний, Ю. О. Лупенко, А. М. Судеркін, В. С. Ніценко й інші.

Метою роботи є аналіз діяльності агрохолдингових компаній в Україні на предмет їх соціальної спрямованості та дослідження їх впливу на соціально-економічний розвиток сільських територій, а також на рівень життя місцевого населення.

Виклад основного матеріалу. Агрохолдинги з юридичної точки зору являють собою об'єднання капіталів підприємств під контролем управлінської компанії. Законодавче регулювання діяльності холдингових компаній в Україні здійснюється передусім Господарським кодексом України та спеціальним Законом України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 р. № 3528-IV.

Частина 5 ст. 126 Господарського кодексу України визначає холдингову компанію як публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності) [1]. А у ст. 1 ЗУ «Про холдингові компанії в Україні» закріплено, що холдингова компанія – це акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств. Також для більш повного розуміння закон також надає визначення холдинговому корпоративному пакету акцій (часток, паїв), який розуміється як пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, холдингової компанії, який перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства, холдингової компанії [2].

Тобто як бачимо, за організаційно-правовою формою холдингова компанія відноситься до публічного акціонерного товариства, яке має у власності пакет акцій (часток, паїв) інших корпоративних підприємств, особливістю якого є те, що він надає холдинговій компанії можливість повністю впливати на господарську діяльність інших корпоративних підприємств і контролювати її.

За останні роки агрохолдинги в національному господарстві України досить помітно розширили масштаби і географію своєї діяльності, галузеву спеціалізацію із розповсюдженням сфери інтересів на малорентабельне сільськогосподарське виробництво [3, с. 106]. Більшість агрохолдингів –

це структури корпоративного типу, які продовжують нині нарощувати площі землекористувань. А масове створення агрохолдингових формувань розпочалося з 2005 р. За політики невтручання держави корпоративні структури значно активізувалися в нарощуванні площ землі в обробітку після кризи 2009 р., коли світові ціни на агропродовольчі товари почали зростати. У наслідок відсутності стратегічної аграрної політики в державі станом на початок 2017 р. в Україні налічується вже 160 агрохолдингів, які обробляють майже 8,7 млн га сільськогосподарських угідь, або 20,9 % від загальної їх площі, що перебуває в користуванні підприємств [4, с. 5–6].

Основним стимулом розвитку агрохолдингів є прагнення власників капіталу примножити його в довгостроковій перспективі. Це основний стимул діяльності об'єктів господарювання в ринковій економіці. А відносно невелика вартість входження в бізнес і відповідна швидкість виходу з нього, можливість стрімкої самоокупності за 1–2 роки є стимулюючими факторами створення агрохолдингів. Як вважає А. О. Ревуцька, успіх агрохолдингових компаній, крім того полягає в налагодженні ефективного управління виробничими процесами, складовими якого виступають: підготовка та підвищення кваліфікації персоналу, управління ринковими ризиками, оптимізація фінансово-інвестиційної діяльності з урахуванням єдиної місії компанії й завдань на довгострокову перспективу, контроль за раціональним управлінням бізнес-процесами [5, с. 31].

Одержуючи більше доходів порівняно зі звичайними аграрними підприємствами, агрохолдингові компанії успішніше вирішують господарські проблеми. З цього слідує, що вони спроможні забезпечувати вищу соціальну захищеність своїх працівників, забезпечити їм достатній життєвий рівень що є важливою ознакою соціально-орієнтованої ринкової економіки. Та не все так просто і позитивно, як видається на перший погляд.

Для того щоб визнати агрохолдингові компанії «безпрограшним варіантом» для розвитку економіки сільського господарства, слід враховувати як не лише економічний успіх та ефективність їх діяльності, а й оцінити внесок цих формувань у соціальний розвиток села. Тобто діяльність агрохолдингів повинна бути спрямована не лише на отримання прибутків, а характеризуватися соціальною спрямованістю, яка полягає передусім в зміцненні економіки сільських територій, підвищенні рівня орендної плати за використання земельних ресурсів та оплати праці своїх працівників, створенні робочих місць для жителів сільських територій, участі в розбудові соціальної інфраструктури сільських територій, формуванні надходжень до державного і місцевих бюджетів.

Агрохолдинги, з одного боку, маючи високий рівень механізації робіт та сучасні технології, забезпечують і вищий рівень продуктивності праці, а з іншого боку, агрохолдинги небезпечні підвищенням рівня безробіття на селі, оскільки для виконання великого обсягу робіт потребують набагато менше робочої сили, що спричинює її вивільнення зі сфери сільського господарства та агробізнесу загалом [6, с. 5].

За результатами дослідження, проведеного вченими економістами стосовно оцінки діяльності агрохолдингів на фоні інших типів сільськогосподарських підприємств, було встановлено, що така соціальна функція, як оплата праці в даному секторі економіки, знаходиться на рівні середнього та нижче. Слід підкреслити, що найвищої оплати праці досягнуто зовсім не в агрохолдингах, і зазначений ефект спостерігався у дуже невеликій частині підприємств, що спростовує поширений міф про більшу оплату праці у великих агрохолдингах [7].

Оскільки значна частина агрохолдингових формувань є транснаціональними структурами, доцільно зазначити, що у вітчизняних агрохолдингах середньомісячна заробітна плата працівників нижча у 6–9 разів порівняно з країнами Євросоюзу, що використовують таку саму техніку і технології [8, с. 15].

Проблемою є те, агрохолдингові компанії як юридичні особи зареєстровані не у сільській місцевості за місцем оренди землі. Тобто, суб'єкти господарювання, які ведуть агробізнес, сплачують податки не до місцевих бюджетів населених пунктів, де розташовані їх виробничі підрозділи, а за місцем реєстрації головної компанії. Таке положення справ не дає змоги акумулювати ці кошти з метою використання їх для розвитку соціальної інфраструктури села. Таким чином потребує удосконалення діяльність агрохолдингів в частині податкової політики. Це створить стабільне і суттєве за своїми обсягами власне джерело фінансування розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

Але буде не зовсім справедливо, якщо ми сконцентруємося лише на негативних аспектах впливу агрохолдингів на соціально-економічний розвиток сільських територій. Успішні аграрні підприємства забезпечують роботою місцевих жителів, сплачують податки до місцевих бюджетів, підтримують, а подекуди і розвивають, сільську інфраструктуру. Значною мірою така їх соціальна діяльність пов'язана з тим, що засновники цих підприємств є жителями села, і вони та члени їх сімей користуються цією інфраструктурою: засобами комунікації, медичними, культурними і освітніми закладами (діти ходять до дитячого садка й школи, будинку культури, бібліотеки тощо) [10].

Агрохолдингові компанії в основному виділяють на соціальну сферу не так багато коштів. Це можна пояснити незацікавленістю в цьому або економією їх власних бюджетних ресурсів. Та все ж таки позитивною тенденцією стає те, що все ж таки агрохолдинги виявляють зацікавленість до розвитку інфраструктури сільської місцевості [11, с. 96].

Так, на підтвердження даної тези В. С. Ніценко у своєму дослідженні звертає увагу на те, що з метою розвитку інфраструктури села агрохолдингові компанії укладають щорічні договори про соціальне партнерство з місцевими радами (Кернел Груп), договір соціально-економічної співпраці (Астарта-Київ), створюють спеціальні благодійні фонди («Разом з Кернел» створений у 2014 р.), розробляють Положення про соціально-економічне партнерство (Астарта-Київ – з 2009 р.), реалізують програми «Теплі вікна – здорові діти» (Астарта-Київ – з 2013 р.), проекти «Захищена громада», «Територія дитинства», «Рука допомоги» (ТАКО) тощо [12, с. 300].

Тобто, масштаби агрохолдингових компаній дозволяють їм займатись соціальними питаннями: підвищувати рівень соціальної захищеності місцевого населення та створювати умови для їх усебічного розвитку. Це зумовлюється тим, що витрати на соціальну сферу переважно компенсуються підвищенням продуктивності праці.

Наприклад, у рамках соціального бюджету агрохолдинг «МРІЯ» спрямував кошти на реалізацію вагомих соціальних ініціатив в Тернопільському районі. Так, компанія надала 67 тис. грн на облаштування дитячого майданчика у дошкільному навчальному закладі с. Великі Бірки. Також профінансовано покупку класних дошок для вихованців школи у с. Чернелів-Руський. Варто також згадати про активну підтримку компанією духовних громад у регіонах, де агрохолдинг провадить діяльність. У 2019 р. було спрямовано понад 2 млн грн для оновлення святинь та забезпечення інших потреб релігійних громад у шести областях Західної України. А на реалізацію соціальних проектів у шести областях, де «МРІЯ» провадить діяльність, благодійний фонд агрохолдингу спрямував у 2019 році 21,5 млн грн, збільшивши соціальні виплати на 1,2 млн грн [13, с. 6].

Таким чином, соціальна роль агрохолдингів зводиться до підтримки мешканців та розвитку інфраструктури сільських територій шляхом працевлаштування частини населення, на якій здійснюється діяльність, відновлення раніше зруйнованої інфраструктури території сіл. Тобто, таким чином здійснюється забезпечення достатнього рівня життя та добробуту та комфорту місцевих жителів. Кошти соціального бюджету агрохолдингів традиційно спрямовуються на підтримку медицини, культури, освіти та спорту. Тобто

соціальна спрямованість діяльності сприяє як духовному так і фізичному розвитку та благополуччю місцевого населення.

Висновки. Поява таких суб'єктів господарювання як агрохолдингові компанії не залишилася без уваги, оскільки спровокувала велику кількість дискусій навколо їх діяльності, яку пов'язують із вирішенням (або виникненням) соціальної проблеми в сільській місцевості. Тобто виникнення агрохолдингів у деякій мірі змінило існуючу ситуацію на селі. Як вже згадувалося раніше, основною метою діяльності агрохолдингових компаній є досягнення економічного ефекту, тобто отримання прибутку та примноження капіталів. Саме для цього в виробництві запроваджуються новітні технології, а праця людей може замінитися машинами – автоматизація – це основа прогресу. Та крім того, негативний наслідок такого прогресу – втрата робочих місць працівниками, які будуть змушені шукати нову роботу та, скоріше за все, виїжджати із села, щоб забезпечити себе та свою сім'ю, засобами до існування. Ще одним негатив-

ним наслідком діяльності агрохолдингів у соціальному контексті для сільських територій, крім низької зайнятості сільського населення, є відсутність податкових платежів у місцеві бюджети.

Але крім негативних аспектів, агрохолдингові компанії мають також позитивний вплив на соціально-економічний розвиток села. Успішні агрохолдингові компанії розглядають свою виробничу діяльність у взаємозв'язку з вирішенням соціальних проблем та розвитком соціальної сфери відповідних сільських територій. Соціальна спрямованість агрохолдингових компаній здатна покращити ситуацію, яка склалася в сільській місцевості саме у зв'язку з діяльністю цих самих агрохолдингових компаній. Сільське господарство – це не тільки сфера виробництва й «арена» ведення бізнесу, а й сфера життя. Діяльність суб'єктів господарювання на селі має диктуватися не лише ринком й перспективою отримання прибутку, а й сукупністю соціальних відносин, що опосередковують розвиток сільських територій та добробут їх мешканців.

Література

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n965>.
2. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 р. № 3528-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>.
3. Олійник О. О. Соціально-економічна природа становлення і розвитку агрохолдингів. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2012. №3 (19). С. 106–109.
4. Могильний О. М., Хомаківська О. В. Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектора країни. *Економіка та держава*. 2017. № 6. С.4–9.
5. Ревуцька А. О. Соціально-економічні засади розвитку агрохолдингів. *Соціально-економічні аспекти розвитку аграрного сектору економіки України* : колективна монографія / Уманський національний університет садівництва. Умань : Видавець «Сочинський», 2012. С. 29–35.
6. Черевко Г. В., Колодій А. О. Агрохолдинги в агробізнесі України: шанси і загрози. *Аграрна економіка*. 2012. Т. 5. № 3–4. С. 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2012_5_3-4_3.
7. Мороз О. В., Семцов В. М., Кукель Г. С., Мандзюк Н. Ф. Деякі оцінки діяльності агрохолдингів на фоні інших типів сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз: збірник наукових праць / Тернопільський національний економічний університет* ; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. Том 21. № 2. С. 163–168.
8. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Моніторинг біржового ринку*. 2014. № 7. С. 8–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mbr_2014_7_4.
9. Судеркін А. М. Роль агрохолдингів у соціально- економічному розвитку сільської території. URL : <http://www.ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/1174/1/Suderkin.pdf>.
10. Дем'яненко С. І. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? URL: <http://www.ier.com.ua/files/publications/>.
11. Колесников В. О. Соціальна відповідальність агрохолдингів як фактор розвитку сільських територій. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна візія та виклики в глобалізації* : збірник тез доповідей XII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, м. Тернопіль, 26–27 березня 2015 р. / редкол.: Л. П. Амбрик, В. А. Валігура, О. М. Войтенко, С. М. Галешук та ін. ; відп. за вип. Т. Я. Маршалок. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. С. 95–97.
12. Ніценко В. С. Роль агрохолдингів у розвитку сільських територій. *Формування ринкової економіки: збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»* ; відп. ред. О. О. Беляєв. Київ : КНЕУ, 2015. Вип. 33. С. 293–302.

13. «МРІЯ Агрохолдинг» відвітував про реалізовані у 2019 році соціальні проекти та сплачені податки. *Подільське слово*. № 7 (5266). 16 лютого 2020 р. URL: http://www.trtmo.te.ua/wpcontent/uploads/2020/once_more_about_vaccination.pdf.

References

1. Commercial Code of Ukraine (as amended) dated 16.01.2003 № 436-IV // [Electronic resource]. - Access mode: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n965>
2. Law of Ukraine "On Holding Companies in Ukraine" of March 15, 2006 No. 3528-IV // [Electronic resource]. - Access mode <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>
3. OO Oliynyk Socio-economic nature of formation and development of agroholdings O. Oliynyk // Bulletin of the Berdyansk University of Management and Business. - 2012. - №3 (19). - P.106–109.
4. Mohylny OM Influence of agroholdings on the development of the agricultural sector of the country / O.M. Mogilny, OV Khodakivska // Economy and State. - 2017. - № 6. - P. 4–9.
5. Socio-economic principles of agroholdings development. Revutskaya AA // Socio-economic aspects of development of agrarian sector of Ukrainian economy: [count. monograph] / Uman National University of Horticulture. - Uman: Publisher Sochi, 2012. - P. 29 -35.
6. Cherevko, G. Agroholdings in Agribusiness of Ukraine: Chances and Threats / G. Cherevko, A. Kolodiy // Agrarian Economics. - 2012. - Vol. 5, No. 3-4. - P. 3-9. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2012_5_3-4_3.
7. Some estimates of the activities of agricultural holdings against the background of other types of agricultural enterprises [Text] / Oleg Moroz, Vladimir Semtsov, Galina Kukel, Natalia Fedorovna Mandzyuk // Economic Analysis: Coll. of sciences. works / Ternopil National Economic University; edited by: VA Derry (Ed.) and others. - Ternopil: Publishing and Printing Center of Ternopil National Economic University "Economic Thought", 2015. - Volume 21. - № 2. - P. 163-168. - ISSN 1993-0259.
8. Agroholdings in Ukraine and strengthening of social orientation of their activity / Yu. O. Lupenko, MF Kropivko // Monitoring of the stock market. - 2014. - № 7. - P. 8-18. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mbr_2014_7_4
9. Suderkin AM The role of agroholdings in the socio-economic development of rural areas // [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/1174/1/Suderkin.pdf>.
10. SI Demyanenko Agroholdings in Ukraine: good or bad? // [Electronic resource] - Access mode: <http://www.ier.com.ua/files/publications/>
11. Kolesnikov, Vyacheslav. Social Responsibility of Agro Holdings as a Factor for Rural Development [Text] / Vyacheslav Kolesnikov // Economic and Social Development of Ukraine in the 21st Century: National Vision and Challenges in Globalization: Coll. abstracts XII International. Research Practice Conf. young scientists [m. Ternopil, March 26-27. 2015] / editorial: LP Ambrick, VA Valigura, OM Voitenko, SM Galeshchuk [and others]; resp. for the issue T. E. Marshallok. - Ternopil: TNEU, 2015. - P. 95-97
12. Nitsenko VS The role of agroholdings in the development of rural areas / VS Nitsenko // Formation of a market economy: Coll. of sciences. Ave., Education and Science of Ukraine, State Higher Educational Institution «Kyiv. nat. econom. them. Vadim Hetman "; [resp. ed. OO Belyaev]. - Kyiv: KNEU, 2015. - Issue. 33: Management problems in large-scale industrial formations. Pp. 293-302.
13. MRIA Agroholding reported on 2019 social projects and taxes paid. // Podil word | No. 7 (5266), February 16, 2020. - [Electronic resource] - Access mode: http://www.trtmo.te.ua/wpcontent/uploads/2020/once_more_about_vaccination.pdf